

Os cabalos salvaxes de Galicia: manter o manexo tradicional axuda á conservación

Jaime Fagúndez e Laura Lagos*

Os cabalos que viven nas serras de Galicia están sometidos a unha regulación natural polas duras condicións da vida no monte. A gran importancia ecolóxica deste animal radica na súa adaptación a este medio, e a conservación do sistema tradicional que lles permite vivir en liberdade debe manterse para garantir a conservación da biodiversidade. Unha maior intervención que condicione o seu comportamento, estrutura social e uso do espazo, pode ter consecuencias negativas para o medio natural e a sociedade.

Egua en queirogal con toxo, en Sabucedo · Laura Lagos

Introdución

En gran parte do planeta existen grandes herbívoros que transitan, comen, pisan e defecan deixando a súa pegada nos ecosistemas que habitan. Dende os elefantes da sabana aos bisontes das pradarías americanas, grandes animais inflúen na paisaxe e contribúen a manter unha complexa rede de procesos e interaccións ecolóxicas como as redes tróficas, o reciclado de nutrientes ou a dispersión das plantas. As sociedades humanas teñen domesticado ou aproveitado algúns destes herbívoros, por medio da selección de especies e a súa transformación no gando que hoxe nos proporcionan alimento en outros produtos. Porén, o vínculo humano con algúns herbívoros é difuso, con formas de explotación ancestrais, ou ben de convivencia no que o aproveitamento se confunde co beneficio mutuo.

O caso dos cabalos salvaxes de Galicia é paradigmático. Non pode incluírse en ningunha das tipoloxías de ganadería que coñecemos porque os animais viven ceibes e sometidos a unha explotación extractiva. Por máis que

o cabalo (*Equus ferus*) é unha especie das consideradas domésticas, o cabalo salvaxe galego, coñecido como besta ou *garrano* (Bárcena 2012), vive, no sistema tradicional que aínda se mantén en moitos montes, sometido ás regras de supervivencia dos animais no medio natural. A limitación de recursos, a competencia pola reprodución, ou a presión dos predadores é constante e inflúe a nivel individual e poboacional como en calquera outra especie na natureza. Con todo, os cabalos teñen donos, os besteiros, que coñecen cada animal e que venden algúns dos poldros para carne e senten a responsabilidade do propietario. Como chamamos a esta forma de explotación?

Todo isto ten a súa importancia porque o recoñecemento que se fai dun animal do monte ten implicacións de tipo legal e normativo. Por exemplo, o regulamento europeo EU 2015/262 relativo á identificación dos équidos obriga á identificación dos cabalos mais permite, no caso de animais en liberdade, excepcións para esta norma. Outros lugares de Europa aplicaron a excepción da normativa sobre identificación cando o decreto dos

Grea de cabalos no Cádavo, en Sabucedo · Laura Lagos

Egua marcada con collar XPS e o seu poldro no Cadramón,
Xistral · Laura Lagos

O cabalo é un herbívoro cunha dieta principalmente de plantas herbáceas nos diferentes lugares do mundo nos que habita. Non obstante, os cabalos do monte galego aproveitan ben as comunidades arbustivas de baixa talla, dominadas por queirogas ou uces, leguminosas como o toxo, e algunhas plantas herbáceas. En conxunto son plantas adaptadas a solos pobres en nutrientes e que proporcionan un alimento pouco nutritivo que obriga os cabalos a un consumo continuo para manterse. Con todo, o toxo proporciona un extra de nitróxeno, polo que o cabalo non dubida en consumilo en grandes cantidades, sobre todo no inverno cando as herbáceas producen menos alimento. Grazas a isto, a comunidade de queirogais manteñen un equilibrio na presenza do toxo comparado con outras especies arbustivas.

*“O sistema tradicional que
lles permite vivir en liberdade
debe manterse”*

équidos entrou en vigor, pero en Galicia todas as bestas deben portar o seu microchip, e a responsabilidade dos animais en caso de accidente ou traspaso de fincas recae na persoa propietaria. Estas e outras presións de todo tipo xogan en contra do cabalo galego.

O cabalo e a conservación da biodiversidade

A poboación de cabalo salvaxe leva diminuindo dende hai décadas, pero descoñecemos os números reais. A única referencia reflectida na literatura son uns 22.000 animais en 1970 segundo a tese doutoral de Pedro Igle-sia defendida na Universidade Complutense de Madrid no ano 1973. As nosas estimacións son dunha redución aproximada da metade ou máis para o ano 2020. Estes números obtivémolos das observacións de campo e as entrevistas cos propietarios dos últimos anos. Ademais, a superficie ocupada polo hábitat natural da especie, as matogueiras e pasteiros de montaña, reduciuse tamén para deixar paso á explotación forestal e outros usos.

A presenza do cabalo en distintos tipos de paisaxes dominados por estas uceiras, que son comunidades de gran interese pola súa biodiversidade, garanten a conservación ao someter a vexetación a unha presión constante mais de baixa intensidade. Diferentes estudos mostran que a presenza dos cabalos modela as uceiras e favorece así a heteroxeneidade na estrutura da vexetación con matas arbustivas e pequenos ocos entre elas, o que favorece unha maior diversidade de nicho a pequena escala, e a aparición de especies raras ou de interese. Un exemplo é a xenzá, unha planta que ten unha ecoloxía moi definida e que atopamos en uceiras húmidas con cabalos.

Cando as uceiras se abandonan e se retiran os cabalos, a consecuencia é o crecemento rápido das especies arbustivas, principalmente o toxo, o que limita o crecemento das especies herbáceas, homoxeiniza a comunidade e reduce a biodiversidade de grupos como os insectos e os réptiles. Ademais, o risco de lumes aumenta e a dispoñibilidade de recursos para os polinizadores e aves diminúe. A vaca consome principalmente herbáceas e non o toxo, algo que coñecen ben os besteiros interesados en manter os cabalos para gañar en dispoñibilidade de herba para que paste a vaca.

A organización social e uso do espazo dos cabalos

Os cabalos son animais gregarios, que se agrupan en greas, xeralmente cun macho adulto (o garañón) e un número variable de femias cos seus poldros mentres que non abandonan a manda. Estas greas ocupan un territorio definido que non varía, denominado área de campeo, e poden solaparse en gran medida. No noso estudo na Serra do Xistral, unha zona protexida da montaña do norte de Lugo, e os montes de Sabucedo na Estrada, Pontevedra, atopamos que as greas están formadas por unha media de 13 individuos, e teñen áreas de campeo dunhas 250 hectáreas (Lagos & Fagúndez 2023). Aínda que as zonas do Xistral e Sabucedo son ben diferentes en clima, altitude e vexetación dominante, non vimos diferenzas importantes no comportamento, na estrutura social das manadas, nin no uso do espazo cando comparamos greas con manexo similar do Xistral e Sabucedo.

“Os cabalos salvaxes de Galicia teñen unha influencia directa e positiva sobre a vexetación e a biodiversidade”

As maiores diferenzas que se poden observar na organización das greas poden explicarse pola intensidade do manexo que fan os besteiros. Nalgúns casos, o sistema tradicional no que as greas teñen total liberdade para ocupar o territorio e aproveitar o monte, está sendo substituído por un sistema con maior intervención no que os cabalos son empregados en peches para limpar as terras nas que pastan as vacas. Nos casos con maior intervención, varían cousas como o grao de solapamento entre as áreas de campeo das greas, o que pode provocar concentración da presión sobre determinadas zonas inducidas polas persoas propietarias.

Entre os condicionantes principais que atopamos no estudo está a manipulación da relación entre machos e femias. Cando o número de machos que os besteiros manteñen no monte é reducido, as greas son máis grandes (máis eguas por garañón), pero as áreas de campeo son máis pequenas. A intensificación do manexo inclúe rotar as bestas entre parcelas, o que tamén resulta en greas máis grandes que co sistema tradicional, pero con áreas de campeo máis pequenas. Ademais, cando a área de monte dispoñible é reducida, as áreas de campeo de novo son máis pequenas. Porén, as áreas onde concentran a meirande parte da súa actividade, chamadas áreas núcleo, mostran pouca variación e non dependen do manexo.

Xenzá (*Gentiana pneumonanthe*) en queirogal húmido ·

Jaime Fagúndez

No manexo tradicional as áreas de campeo apenas se solapan, e as áreas núcleo están completamente separadas no espazo. Isto contrasta con outros estudos de poboacións de cabalos asilvestrados, que coinciden en describir que as greas solapan totalmente ou en gran medida as súas áreas de campeo. O manexo intensivo rotacional aumenta o solapamento das áreas de campeo, o que pode ter implicacións negativas nos hábitats de queirogais por sobrepastoreo.

Conclusións

Os cabalos salvaxes de Galicia teñen unha influencia directa e positiva sobre a vexetación e a biodiversidade, melloran as condicións da estrutura e composición, riqueza e diversidade de varios grupos de organismos como plantas e invertebrados. Os cabalos tamén inflúen positivamente sobre o control dos lumes e outros servizos ecosistémicos. A presenza dos cabalos está vinculada ós queirogais, unha vexetación característica de gran valor ambiental, recoñecida na lexislación europea.

Non hai dúbida do interese cultural e etnográfico dos cabalos en Galicia, do valor que teñen como recurso, e do seu atractivo turístico. Todo un conxunto de valores ao que debemos sumar a súa importancia ecolóxica. A transformación do sistema tradicional de explotación nun sistema que limite o seu comportamento, estrutura social e uso de espazo, pode ter consecuencias indirectas indesexables. Por isto precisamos un traballo de recoñecemento e apoio ás besteiras e besteiros que permita manter os cabalos no monte, como se fai e se fixo dende que existe memoria.

Bibliografía

- Bárcena, F. (2012). Garranos: Os póneis selvagens (*Equus ferus sp.*) do norte da Península Ibérica. Pp. 75-96 en *Livro de Atas, I Congreso Internacional do Garrano*. Arcos de Valdevez, Portugal.
- Fagúndez, J., Lagos, L., Cortés-Vázquez, J.A., Canastra, F. (2021). Os cabalos salvaxes de Galicia. Contexto socio-económico e beneficios ambientais: o caso de estudo de Galicia no proxecto GrazeLIFE (LIFE18 PRE NL 002). Universidade da Coruña, Servizo de Publicacións. 51 pp.
- Lagos, L., Fagúndez, J. (2023). Changes in management shape the spatial ecology of wild ponies in relation to habitat conservation. *Biodiversity and Conservation* 32: 319–339.

*Jaime Fagúndez e Laura Lagos. Universidade da Coruña.